

**ალექსანდრე კახთა მეფე და ქართველთა პილიგრიმობის
საკითხი იერუსალიმში¹**
**Aleksandre the King of Kakheti and the Issue of Pilgrimage
of Georgians to Jerusalem**

ზაზა შაშიკაძე
Zaza Shashikadze

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, აღმოსავლეთმცოდნეობის
დეპარტამენტი
Batumi Shota Rustaveli State University
Faculty of Humanities, Department of Oriental Studies

მირიან მახარაძე
Mirian Makharadze

ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, აღმოსავლეთმცოდნეობის ს/ს
ინსტიტუტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Faculty of Humanities, Institute of Oriental Studies

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ოსმალეთი, კახეთი, მუჰიმე, იერუსალიმი
Key words: Georgia, Ottoman, Kakheti, Muhimme, Jerusalem

¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [HE-21-103].

1578 წელს ოსმალეთსა და სეფიანთა ირანს შორის მორიგი ომი დაიწყო, რომელმაც ადრინდელი ომებისაგან განსხვავებით, ქართული ტერიტორიებიდან, არამარტო სამცხე-საათაბაგო, არამედ ქართლის და კახეთის სამეფოებიც მოიცვა. ოსმალთა ჯარების სარდლად ლალა მუსტაფა ფაშა დაინიშნა. ლაშქრობის დაწყებამდე მან საქართველოს მეფეებსა და მთავრებს ცალ-ცალკე წერილები დაუგზავნა და დამორჩილება მოსთხოვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყნის ძარცვა-განადგურებით და ხალხის ტყვედ წასხმით იმუქრებოდა. იმერეთის მეფე გიორგი II (1565-1583 წწ.), რომელსაც ოსმალეთის სახელმწიფოსთან მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონდა, ქართველი მეთაურების, განსაკუთრებით კახეთის მეფისა და სამცხის ათაბაგის დასამორჩილებლად, ოსმალეთს დახმარებაზე დათანხმდა [Kütükoğlu 2003, 41-43; Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 31-33]. მუსტაფა ლალა ფაშამ იმერეთის გარდა „აღმოსავლეთის ლაშქრობაში“ მონაწილეობა უბრძანა და შესაბამისი წერილები გაუგზავნა სამეგრელოსა და გურიის მთავრებს [BOA, d-32, g-192; d-32, g-195].

1578 წლის 5 აპრილს ლალა მუსტაფა ფაშამ სტამბოლი დატოვა. გელიბოლულუ (გალიპოლელი) მუსტაფა ალის ცნობით, ოსმალთა ჯარი სივასს როდესაც მიუახლოვდა, დადიანმა და გურიელმა ფაშას მოთხოვნაზე პასუხი დააწიეს. ამასთან, ქართველი მმართველები ატყობინებდნენ, რომ ისინი ძველებურად გააგრძელებდნენ ოსმალეთისთვის გადასახადების გადახდას და სთხოვდნენ დახმარებას ჩრდილოეთ კავკასიიდან – აფხაზების, ჩერქეზების, ალანების და ჯიქების მარბიელი თავდასხმების აღკვეთაში [Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 56].

რაჰიმზადეს გადმოცემით, მას შემდეგ, რაც ჯარს თავისი ხალხით შეუერთდა მუსტაფა ფაშას ძველი მეგობარი ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშა, დიარბაქირის ბეგლარბეგი დერვიშ ფაშა, სივასის ბეგლარბეგი მაჰმუდ ფაშა და მარაშის ბეგლარბეგი აჰმედ ფაშა, მოეწყო დივანი (სამხედრო საბჭო), სადაც მიიღეს გადაწყვეტილება, „გურჯისტანის ვილაეთის ოსმალეთთან შეერთების შესახებ“ [Гусейн 2005, 39]. იბრაჰიმ ფეჩევი წერს, რომ „საქართველოს ბეგთაგან ზოგიერთები ურჩობენ; ამიტომ ჩვენ მათ დასამორჩილებლად და დასაწყენარებლად მივდივართ“ [იბრაჰიმ ფეჩევი 1964, 38].

ამგვარი ცნობის მიუხედავად, სტამბოლშივე იყო გადაწყვეტილი, რომ ირანში ლაშქრობა საქართველოს გზით წარიმართებოდა და განადგურებოდა ყველა ის დასაყრდენი ფორ-პოსტი, რომელსაც სეფიანთა ირანი ოსმალეთის წინააღმდეგ გამოიყენებდა. უფრო მეტიც, ლალა მუსტაფა ფაშას დავალებული ჰქონდა ე.წ. ირანის დასაყრდენი ქართული სამეფო-სამთავროების სეფიანთა წინააღმდეგ გამოყენება. ამის დამადასტურებელია ის ფრთხილი პოლიტიკა, რომელსაც ოსმალთა სარდალი იჩენდა სამცხის მთავრის მანუჩარისა და კახეთის მეფის მიმართ [მახარაძე, შაშიკაძე, 2021, 90].

1578 წლის 5 აგვისტოს ოსმალთა ლაშქარი არტაანში დაბანაკდა, სადაც ე.წ. საზღვარი გადიოდა საქართველოს დამოუკიდებელ სამეფო-სამთავროებსა და ოსმალეთს შორის.

1573 წელს ქაიხოსრო II-ის გარდაცვალების შემდეგ სამცხე აჯანყებამ მოიცვა. ჯაყელ-ციხისჯვარელებს მრავალი დიდგვაროვანი დაუპირისპირდა, რომელთა წინააღმდეგობა დედისიმედის შვილებმა თანმიმდევრულად ჩაახშვეს. თუმცა, ქრისტიანე შარაშენიძე ვარაუდობს, რომ აჯანყება 1578 წლის თე-

ბერვალში ჯერ კიდევ დამთავრებული არ იყო [მარაშიძე 1961, 157]. უფრო მეტიც, ათაბაგების წინააღმდეგ აჯანყებულებმა ციხეები ნებაყოფლობით ღალა მუსტაფა ფაშას გადასცეს [მახარაძე, შაშიკაძე, 2021, 92]. ფაშამ, ჯერ კიდევ არზრუმში ყოფნის დროს, მანუჩარს წერილი გაუგზავნა, სადაც იგი ითხოვდა მის მორჩილებას, თუ არადა ქვეყნის განადგურებით ემუქრებოდა. თანხმობის შემთხვევაში მფარველობის ქვეშ აყვანას ჰპირდებოდა. ღალა მუსტაფა ფაშას საპასუხო წერილიდან ვიგებთ, რომ მანუჩარს მოუთხოვია არა მარტო თავის ციხეების და ქვეშევრდომების ხელშეუხებლობა, არამედ მამაპაპისეულ ტერიტორიებზე ძალაუფლების აღდგენა და ქრისტიანობის შენარჩუნება [სვანიძე 1971, 104-106].

1578 წლის 7 აგვისტოს ოსმალებმა შეტევა მიიტანეს მგელციხეზე. მესხური მატეანეს მიხედვით, როინ გოგორიშვილისა და მისი მომხრეების გმირული ბრძოლის შემდეგ ოსმალებმა აღნიშნული ციხე ვერ აიღეს, თუმცა მეორე დღეს ქაჯის ციხე, ველისციხე და თეთრციხე ჩაიგდეს ხელში და ქაჯის ციხის მეციხოვნენი სრულად ამოხოცეს [მარაშიძე 1961, 47]. მუნეჯიმ-ბაშის მიხედვით ოსმალებმა ველის ციხე და ახალი ციხე დაიმორჩილეს [მუნეჯიმ-ბაში 1968, 136].

მანუჩარი, ციხეების დაპყრობის მიუხედავად, არ გამოცხადებულა ღალა მუსტაფა ფაშასთან მორჩილებისათვის. იგი დაელოდა ჩილდირის ველზე ოსმალებისა და სეფიანების გადამწყვეტ დაპირისპირებას (9 აგვისტო), რომელსაც 6000 მხედართან ერთად მაღალი ფერდობიდან ადევნებდა თვალს. მის მიზანს წარმოადგენდა გამარჯვებულთან მისვლა და მისთვის პატიებისა და მორჩილების თხოვნა. იბრაჰიმ ფეჩევი ამ ფაქტს შემდეგნაირად გადმოგვცემს: „ხსენებული ბეგი [მანუჩარი] ექვსი ათასი შეიარაღებული აზნაურით მოვიდა და მთის ფერდობიდან გამარჯვებულებს და დამარცხებულებს თვალყურს ადევნებდა. იდგა აქ და იმედი ჰქონდა, რომ გამარჯვებული მხარე მას შეიწყნარებდა. და, როგორც კი გაიგო, თუ რა ბედი ეწვია თოქმაქ ხანს, წამოვიდა [მანუჩარი] დილას და ღირსეულის კარავში შეაღწია. ამ დროს ყველა მირმირანი და მირლივა თავიანთი ლაშქრით სარდლის ბანაკში მოვიდნენ. ჯარს თან მოჰქონდა [მტრის მოჭრილი] თავები და მოჰყავდათ ჯაჭვით შებორკილი ყიზილბაშები; მათი [ყიზილბაშების] ალმები თავქვე გადმობრუნებული [იყო] და მათი დაფებისა და საყვირების ხმა დამარცხების მაჩვენებელი [იყო]. სარდლის დივანში მოვიდნენ. ცოცხლად მოყვანილ ყიზილბაშებს კვლავ მათი მომყვანი გმირი აჭრიდა თავს და მოსულმა აზნაურებმა სულ რაღაც ერთ წამს მიწაზე მტრის ამოდენა გაგორებული უბედური თავები დაინახეს [და ეს] მათთვის დიდი მაგალითის მომცემი და ჩამაგონებელი შეიქმნა“ [იბრაჰიმ ფეჩევი 1964, 41]. ამ ფაქტს გადმოგვცემს მეორე ოსმალო ისტორიკოსი მუსტაფა სელანიჩი, თუმცა მისი თქმით, ღალა მუსტაფა ფაშასთან მანუჩარის გამოცხადების დროს, ოსმალებმა არამარტო ყიზილბაში ტყვეები, არამედ ქართველებიც დახოცეს. [მუსტაფა სელანიჩი 1960, 263].

მანუჩარის ფაშასთან გამოცხადების ფაქტი გადმოცემული აქვთ რაჰიმ-ზადეს [Гусейн 2005, 105-106], მუნეჯიმ-ბაშის [მუნეჯიმ-ბაში 1968, 136] და ტომაზო მინადოის [ტივაძე, 1947, 150].

ოსმალთა სარდალს მანუჩარი დიდი პატივითა და ზარზეიმით მიუღია. მის საპატივცემოდ დივანი მოუწვევია, სადაც ოსმალებმა მას მხოლოდ ჯიზიას გადახდა დააკისრეს.

ოსმალეთის ხელისუფლებას სამცხე-საათაბაგოს სრული ინკორპორაცია, მისი საფაშოდ გადაქცევა და სანჯაყებად დაყოფა ჰქონდა განზრახული. მას აქ მოხელე სჭირდებოდა და არა ათაბაგი. არ უნდოდა, რომ სამცხე-საათაბაგო ერთი მთლიანი პოლიტიკური ერთეული ყოფილიყო. ამიტომაც იყო, რომ მისი ტერიტორია მანუჩარსა და მისი ოჯახის წევრებს დაუნაწილა, რითაც ამ მხარის პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა გააფორმა და განხეთქილების თესლი ჩააგდო ათაბაგის სახლის წევრებს შორის. ჩილდირის ბრძოლის შემდეგ ოსმალებმა ახალციხეც აიღეს. ყვარყვარემ და დედისიმედმა მორჩილება მუსტაფა ფაშას გამოუცხადეს.

სამცხე-საათაბაგოს დამორჩილების შემდეგ ოსმალებს თბილისისკენ გზა გახსნილი ჰქონდათ. ქართლის სატახტო ქალაქში გამუსლიმებული დაუდ-ხანი მეფობდა, რომელმაც სიმონ I-ის სეფიანთა ირანში დატყვევების შემდეგ, ტახტის უზურპაცია მოახდინა. ლალა მუსტაფა ფაშას მიერ გაგზავნილი წერილი, სადაც ოსმალთა მთავარსარდალი მისგან მორჩილებას მოითხოვდა, დაუდ ხანმა უპასუხოდ დატოვა. ყოველივე აქედან გამომდინარე, მცდარია თურქი ისტორიკოსის დანიშმენდის მოსაზრება, რომელსაც საქართველოში ოსმალთა შემოსვლის ერთ-ერთ მიზეზად დაუდ ხანის სულთნისადმი გაგზავნილი დახმარების წერილი მოაქვს, მას შემდეგ რაც სეფიანთა ირანში ციხიდან გაანთავისუფლეს სიმონი [Danışmend 1972, 16-17]. უფრო მეტიც დაუდ ფაშას ირანულ ორიენტაციაზე მეტყველებს 1578 წელს თბილისში მოჭრილი სეფიანური საფასი [ფალავა 2018, 324-332]. დაუდ ხანმა თბილისი გადაწვა და გადამწვარი ქალაქი მტერს უბრძოლველად დაუთმო.

1578 წლის 24 აგვისტოს, კვირა დღეს, ოსმალები თბილისში შევიდნენ. გელიბოლუ მუსტაფა ალი შემდეგნაირად გადმოგვცემს ამ ფაქტს: „სამართლიანი ალაჰის სიკეთითა და ფადიშაჰის გადამწყვეტილებით საჭირო სურსათის უსაფრთხოდ დაბინავების, მთელი ჯარის საბრძოლო იარაღის მონეობის შემდეგ, დიდ ეკლესიაში მიჰრაბი, მიმბარი და მაჰფილი (შემაღლებული ადგილი) მოეწყო. ბედნიერი და ქვეყნების მპყრობელი ფადიშაჰის, თავმდაბალი და კეთილმოწყალე სულთნის, მისი აღმატებულება მურად ხანის კეთილი სურვილების შესაბამისად, ორი წმინდა მეჩეთი თბილისის შუაგულში დაიდგა. და კიდევ ერთი სალოცავი მდინარე მტკვრის გადაღმა, ხსენებული ციხის [თბილისის ციხე-ავტ.] პირისპირ, რომელიც სახელოვანი მხედართმთავრის საკუთარი სურვილით განისაზღვრა. ხსენებული თვის ოცდამეხუთე დღეს, პარასკევს (1578 წლის 29 აგვისტო), ისლამის ჯარისკაცები, ალაჰი იყოს მათი მფარველი განკითხვის დღემდე, შერჩეულ მესჯიდსა და ჭეშმარიტი გზით სალოცავ ადგილებზე მშვიდობიანად მივიდნენ, დაფი შემოჰკრეს, შეიკრიბნენ და ლოცვით ჩვენი ბედნიერების ზღურბლზე მყოფი ფადიშაჰის სახელზე ხუტბა წარმოთქვეს“ [Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 114; მახარაძე, შაშიკაძე, 2021, 95].

თბილისის დაპყრობის შემდეგ მუსტაფა ფაშას ჯარი შირვანისკენ გაემართა. გზად მას კახეთის სამეფო უნდა გაეცლო. დიპლომატიის ნიჭით ცნობილმა კახეთის მეფე ალექსანდრემ, ოსმალთა სარდალს, ჯერ კიდევ სართი-

ჭალაში შეაგება თავისი ქვეშევრდომები და მორჩილება გამოუცხადა. როგორც ისქანდერ მუნში გადმოგვცემს: „ალექსანდრე მეფე, რომელიც ცბიერი და წინდახედული კაცი იყო, თავისი საქმის სიკეთეს ჩაუკვირდა და ოსმალეთის მებობრულად თავის მოჩვენება ამჯობინა. ლალა მუსტაფა ფაშას ნუზლი და სევერი გაუგზავნა და მორჩილება გამოუცხადა“ [ისქანდერ მუნში 1969, 48]. მუნეჯიმ-ბაშის გადმოცემით, ალექსანდრე თვითონ ეახლა მუსტაფა ფაშას: „საქართველოს მეფეთაგან უდიდებულესმა და უპატივცემულესმა ალექსანდრე ლევან-ხანის ძემ, რომელიც ზაგემის გამგებელი იყო, როცა შაჰ თაჰმასპის (შაჰ თამაზ I-ავტ.) დაზე იქორწინა, შაჰისგან სამეფო გვირგვინი მიიღო, მაგრამ [მას] არ დამორჩილებია. როდესაც სარდალმა [ლალა ფაშამ – ავტ.] მას ცნობა გაუგზავნა და მორჩილებისაკენ მოუწოდა, წინააღმდეგობა არ გაუწევია და ჯუმად ალ-ახირის 27-ე დღეს (1578 წ. 31 აგვისტო) ლაშქრის ბანაკში მოვიდა. მთელი რჩეულები მის შესახვედრად გამოვიდნენ და მონივნებით მიიყვანეს სარდლის კარავში. როგორც წესი, და რიგია, პატივით მიიღეს და მისი ვილაიეთი ბეგლარბეგობის თანამდებობით მას უბოძეს. ალექსანდრემ გარკვეული ხარკის გადახდა იკისრა [მუნეჯიმ-ბაში 1968, 136].

სხვადასხვა ისტორიკოსთა და წყაროთა ცნობების ანალიზის საფუძველზე, შევეცდებით გავანალიზოთ და შეძლებისდაგვარად აღვადგინოთ ის შეთანხმება, რომელიც მუსტაფა ლალა ფაშასა და კახეთის მეფე ალექსანდრეს შორის გაფორმდა. თავდაპირველად უნდა აღინიშნოს, რომ, ჯერ კიდევ, სანამ ოსმალები საქართველოს საზღვარს გადმოლახავდნენ, ლალა მუსტაფა ფაშამ ალექსანდრეს გამოუგზავნა წერილი, სადაც იგი ჰპირდებოდა, რომ ერთგულებისა და ისლამის მიღების შემთხვევაში მას თბილისს დაუთმოდა [Hammer 1998, 104]. გელიბოლუ მუსტაფა ალის მიხედვით, ოსმალები ასევე მოუწოდებდნენ კახეთის მეფეს შეერთებოდა მათ ირანის წინააღმდეგ ლაშქრობაში [Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 33-34; Kırsioğlu 1998, 280]. ისლამის მიღებაზე ალექსანდრემ უარი განაცხადა, ხოლო ლაშქრობაში დახმარებაზე დათანხმდა. თუმცა ეს დათანხმება შესაძლებელია პირობითად ჩავთვალოთ, რადგან ალექსანდრე ამას იმ შემთხვევაში გააკეთებდა, როდესაც ოსმალეთი უშუალოდ მის სამფლობელოს დაემუქრებოდა. მან არაფერი არ მოიმოქმედა იქამდე, სანამ ოსმალებმა თბილისი არ აიღეს და უშუალოდ მას არ მიადგნენ.

ვახუშტი ბატონიშვილი გადმოგვცემს, რომ ალექსანდრე ოსმალების სარდალს სათისჭალაში შეეგება: „შემდგომად გამოვიდა რა ლალა ფაშა ქსა ჩ'ფოჴ, ქარ. ს'ვ. ტფილისიდან ეზრაბა ალექსანდრეს. ხოლო მან აღუთქვა მისვლა მის თანა და წარჴყვესცა სპითა შირვანს, უკეთუ დაუტეოს კახეთი უვნოდ. ამან მოსცა პირი მტკიცე და მიეგება სათისჭალას ალექსანდრე ლალა-ფაშას და წარუძღუა შირვანს [ბატონიშვილი ვახუშტი 1973, 578].

ქართველი მემკთიანე მეტს არაფერს გადმოგვცემს ოსმალებისა და კახეთის დაზავებაზე, თუმცა ამ დანაკლისის შევსება შეიძლება აღმოსავლური და ევროპული წყაროების მიხედვით.

ისქანდერ მუნშისა და შერეფ-ხან ბითლისელის ცნობით ალექსანდრე ინარჩუნებდა თავის ტერიტორიას მემკვიდრეებზე გადაცემის უფლებით. მან იკისრა ხარკის გადახდა [მამისთვალისიშვილი 2009, 210]. ამ ფაქტს იბრაჰიმ ფეჩევი შემდეგნაირად გადმოგვცემს: „ის [ალექსანდრე] იღებს თავის თავზე იხადოს წელიწადში ხარაჯა ოცდაათი იუქი აბრეშუმში, 10 ლამაზი ჭაბუკი და 10 ბროლტანიანი ქალწული, 10 ფრთა ისპირის შევარდენი და ათი ფრთა კიდეე ჰიჯაზის (?) მიმინო. [იბრაჰიმ ფეჩევი 1964, 42; İbrahim PeçeVI 1992, 38].

მართებულად აღნიშნავს ელდარ მამისთვალიშვილი, როდესაც ასაბუთებს, რომ კახეთის მეფემ ოსმალები თავისი პოლიტიკური მიზნებისთვის გამოიყენა [მამისთვალიშვილი 2009, 206-216]. აქ მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია სამი საკითხი:

1. დაზავების შედეგად კახეთი გადაურჩა ოსმალურ აგრესიას. შირვანის ლაშქრობის დროს კახელი მოხელენი თვითონ გაუნევენენ მეგზურობას ოსმალებს კახეთის მიწაზე, რომლის ერთ-ერთი მიზეზი ის იყო, რომ დაეცვათ ოსმალთა ჯარის უკანონო ქმედებები. ლალა მუსტაფა ფაშას მითითება ჰქონდა ჯარისთვის, არანაირი უკანონო ქმედება არ განეხორციელებინათ ალექსანდრე მეფის სამფლობელოზე. ამის ირიბი დადასტურებაა ის ფაქტი, რომ, როდესაც შირვანიდან უკან დაბრუნებულმა ოსმალებმა კახეთის გავლის დროს დაანოკეს მოსახლეობა და გადაწვეს სოფლები, ოსმალთა მთავარსაღაღმა ბრძანა, მოეძებნათ დამნაშავეები და ჩამოეხრჩოთ ისინი [მამისთვალიშვილი 2009, 215-216; თურქეთ-სპარსეთის ომი 1987, 33].

2. ზავის მიხედვით, ოსმალები ჰპირდებოდნენ ალექსანდრეს, რომ დაეხმარებოდნენ მას დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნებაში. „ნუსრეთ-ნამე“ გადმოგვცემს, რომ: „თქვენ გითხოვიათ უნინ თქვენი მამის, ლევან მეფის სამფლობელოში და ამჟამად მონინალმდეგეთა ხელში მყოფი თქვენი ციხეებისა და მხარეების ალებისა და დაპყრობის შემდეგ, რადგან ესენი თქვენი მამა-პაპური ადგილებია, კვლავ თქვენ მოგეცეთ ეს ქვეყანა“ [სვანიძე 1971, 117; Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 33]. მამაპიპისეულ სამფლობელოში კი ალექსანდრე შაქს გულისხმობდა, რომლის მართვა-გამგეობა ჩაბარებული ჰქონდა სეფიანებში გადახვენილ მის გამუსლიმებულ ძმას, იასეს. კახეთის მეფის დამოუკიდებელი პოლიტიკის გამო სეფიანებს ალექსანდრე ისეთი უნდა ჩაენაცვლებინათ, რაც ამ უკანასკნელს კარგად ესმოდა. ალექსანდრე მარტო ვერ შეძლებდა სეფიანების ქვეშევრდომის წინააღმდეგ გალაშქრებას. თვით სეფიანებსაც, გართულებული შიდაპოლიტიკის გამო, არ ეცალათ კახეთის საკითხისათვის. ე.წ. გაყინული კონფლიქტი, დროთა განმავლობაში, დიდი ალბათობით იასეს სასარგებლოდ გადაწყდებოდა. „ნუსრეთ-ნამეს“ მიხედვით მუსტაფა ლალა ფაშა ალექსანდრესგან მოითხოვდა იმ ციხეებისა და ადგილების დასახელებას, რომელიც სეფიანებზე გამარჯვების შემდეგ კახეთის სამეფოს უნდა გადასცემოდა [Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 33].

შაქის ქართველებზე დათმობა და იქიდან იასეს გაძევება ჩანს, როგორც ისტორიული წყაროებით [იბრაჰიმ ფეჩევი 1964, 44; თურქეთ-სპარსეთის ომი 1987, 25; Gelibolulu Mustafa Ali 2014, 56; Гусейн 2005, 62], ისე მოვლენათა განვითარებითაც. ალექსანდრემ მონაწილეობა მიიღო შაქის და არა შირვანის დაპყრობაში, რის შემდეგაც ოსმალებმა შაქი ალექსანდრეს შვილს – ერეკლეს დაუქვემდებარეს. მიხეილ სვანიძე და რუსუდან შარუმაშვილი მართებულად ვარაუდობენ, რომ: „ამ ღონისძიებით ლალა მუსტაფა ფაშამ ერთგვარად დააკმაყოფილა ალექსანდრე ხანის მოთხოვნა კახეთისათვის დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნების თაობაზე. რა თქმა უნდა, ეს ფაშას მხრიდან მხოლოდ კეთილი ჟესტი იყო, სინამდვილეში, შაქის ტერიტორიაზე სანჯაყის დაარსება აქ ოსმალების მართავადამგეობის შემოღებას ნიშნავდა. ამის სასარგებლოდ მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ლალა მუსტაფა ფაშამ შექის სანჯაყი კახეთს კი არ დაუმორჩილა, არამედ შირვანის საბეგლარბეგოს“ [სვანიძე, შარუმაშვილი 2008, 240]. სულ მალე ოსმალებმა შირვანი დაიკავეს, სა-

ბეგლარბეგო დააარსეს და ბეგლარბეგად მუსტაფა ფაშამ ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშა დანიშნა.

3. თურქეთის არქივებში დაცული ოსმალური „მუჰიმე დავთრები“ გვამცნობენ, რომ მოლაპარაკების ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება ალექსანდრეს ქვეშევრდომი ქართველი მომლოცველების იერუსალიმში უსაფრთხო გადაადგილება იყო. აღნიშნული საკითხი ნათლად არის გადმოცემული ჰიჯრით 986 წლის 17 ზილკაადეთი (1579 წლის 15 იანვარი) დათარიღებულ სამ ჩანაწერში, რომელთა თარგმანსაც ქვემოთ შემოგთავაზებთ [BOA, d-32, g-497; d-32, g-498; d-32, g-502].

ერთიანი საქართველოს სამეფო და შემდეგ ცალკეული სამეფო-სამთავროები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ წმინდა მიწაზე მდებარე არა მარტო ეკლესია-მონასტრებს, არამედ იქ მოღვაწე ქალთველ ბერ-მონაზვნებსა და საქართველოდან წასულ მომლოცველებსაც. ბაჰა ად-დინის მიხედვით, ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც სალაჰ ად-დინმა იერუსალიმი დაიპყრო, თამარ მეფემ მას 200 ათასი დუკატი შესთავაზა, რათა მის მიერ დაპყრობილ ტერიტორიებზე არსებული ეკლესიები მისთვის გადაეცა, რაზეც აიუბიანთა მბრძანებელმა უარი შემოუთვალა [მახარაძე 2004, 4; Rucman 1992, 65]. განსაკუთრებით საინტერესოა წმინდა მიწაზე ეგვიპტელ მამლუქთა მმართველობის პერიოდში ქართული სავანეების საკითხის ადგილი ქართულ-მამლუქურ ურთიერთობებში, რაც საფუძვლიანად შეისწავლა პროფ. გოჩა ჯაფარიძემ [ჯაფარიძე 2016, 1-308; ჯაფარიძე 2018, 1-364] და ამაზე ალარ შევჩერდებით.

1516 წელს სელიმ I-ის მიერ ეგვიპტისა და იერუსალიმის დაპყრობის შემდეგ ქართველი მეფე-მთავრები იძულებულები გახდნენ ქართული სავანეებისა და მომლოცველების დაცვის მიზნით ოსმალთა სულთნისათვის მიემართათ. 1692 წლის 10 იანვრით დათარიღებული მუჰიმე დავთრიდან ვიგებთ, რო ჯერ კიდევ სელიმ I-ის დროიდან ქართული სასულიერო პირები განთავისუფლებული იყვნენ გადასახადებისგან [BOA, d-102, g-460].

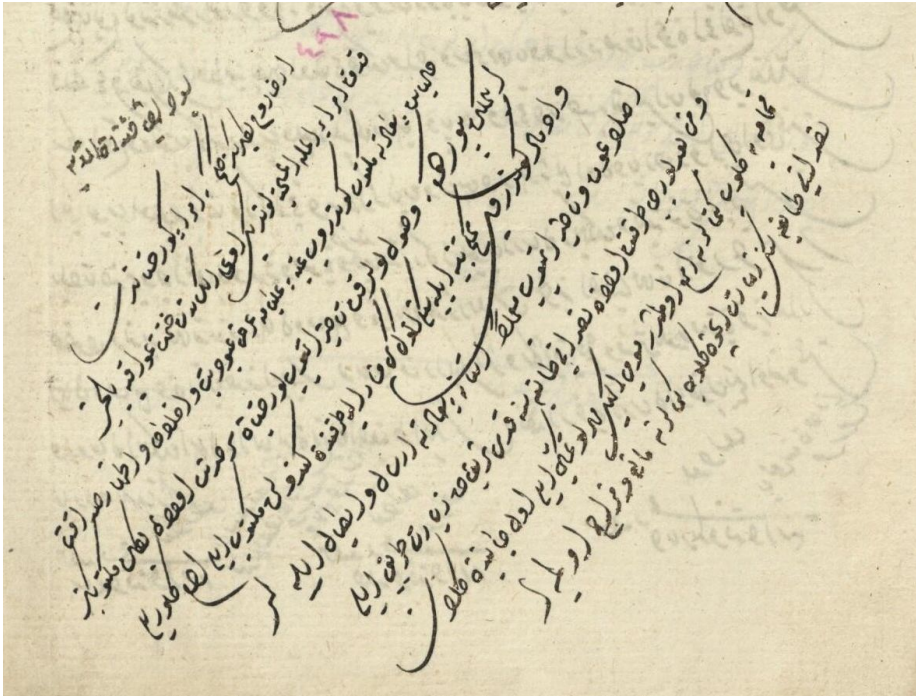
ოსმალთა სულთანს წმინდა ადგილებზე ქართველთა ეკლესია-მონასტრების და მომლოცველთა უფლებების დარღვევაზე მიმართავდნენ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები და სამცხის ათაბაგები, ანუ ისინი, ვინც ოსმალთა გავლენას განიცდიდნენ. ასე მაგალითად 1577 წლის 14 აპრილის მუჰიმე დავთრის ჩანაწერი გვამცნობს, რომ იმერეთის მეფემ და გურიელმა სულთანთან გამოაგზავნეს კაცი და აცნობეს, რომ უძველესი დროიდან იერუსალიმში მათ გააჩნდათ თავიანთი სავანე, რომელსათ თავს დაესხნენ და შეიჭრნენ ადგილობრივი კათოლიკეები და სომხები. სულთანმა აღნიშნული საკითხის გარკვევა იერუსალიმის სანჯაყბებს და ყადის დაავალა და უბრძანა მათ, გამოკითხონ ვილაიეთის უხუცესები და გავლენიან პირები, რათა გამოიკვლიონ ეს სავანე ნამდვილად ეკუთვნოდა თუ არა ქართველებს ოდითგანვე, და თუ კი ეს ასეა, ალკვეთონ ამ სავანეში სხვების შეჭრა [BOA, d-30, g-63]. კახეთის მეფე მსგავსი წერილის მიწერას 1578 წლამდე ვერ შეძლებდა, რადგანაც იგი მოიაზრებოდა სეფიანთა ირანის მოკავშირედ. სწორედ ამიტომ კახეთის მეფესა და მუსტაფა ლალას შორის მოლაპარაკების ერთერთი მთავარი საკითხი იერუსალიმში, ალექსანდრეს ქვეშევრდომთა უფლებების დაცვა უნდა ყოფილიყო.

წითელი ატლასის ქისაში და ვერცხლის სათავსში ჩაკეტილი
ხსენებულ ჰანდან ალას გადაეცა
ხსენებულ თარიღში¹

ქრისტიანთა პატივდებულ ამირას, ქრისტეს მიმდევართა დიდებულებს შორის რჩეულს, საქართველოს თავათდაგან ლევენთის (ლევანის) ძე ალექსანდრეს, კეთილად აღსრულდეს საქმეები მისი, უმაღლესი სამეუფეო ბრძანება, როდესაც მოაღწევს, გეცნობოს, რომ ძვირფასთა შორის უძვირფასესს წერილი გამოგიგზავნია, ჩემი სულთნისადმი მორჩილება, ერთგულება და გულითადი სიყვარული გამოგიხატავს და გითხვია, რომ საქართველოს მხრიდან მოსული ქრისტიანებს წმინდა იერუსალიმში მოსალოცად მიმოსვლის ნება დავრთო და საპატიო ბრძანება გავცე, რათა საზღვრისპირა ბეგებმა თქვენს მიერ გამოგზავნილ ხალხს ამაში ხელი არ შეუშალონ და დაუყოვნებლივ გამოგზავნონ ჩემი ბედნიერების კარზე. ხსენებულ საკითხი გახდა ღირსი მოეხსენებინათ უზენაესი ტახტის სამბრძანებლოში. როდესაც მეცნობა, შენი თხოვნის შესახებ საპატიო ბრძანება გაეგზავნა არზრუმის ბეგლარბეგს, მასზედ, რომ საზღვრებთან მყოფ ბეგებს დაუყოვნებლივ წერილები და ხალხი გაუგზავნოს და მკაცრად გააფრთხილოს, თუ იმ მხრიდან წერილი და კაცი მივა, არავითარ შემთხვევაში არ შეაჩერონ და არ შეაყოვნონ, სასწრაფოდ ჩემი ბედნიერების დედაქალაქში გამოგზავნონ. წმინდა იერუსალიმის ბეგსაც იგივე საპატიო ბრძანება გაეგზავნა, რათა, საქართველოს მხრიდან მოსალოცად მოსულ ქრისტიანებს, რომელთაც ბეჭდიანი თამასუქი ექნებათ, ქრისტეს საფლავთან საჭირო ადგილებზე უფლება აქვთ მივიდნენ მოინახულონ. ვინმემ წინააღმდეგობა რომ არ გაუწიოს, ამის შესახებ სამეუფეო ფირმანი გამოიცა. არავის აქვს უფლება შეაწუხოს იმ მხარიდან მოსულები და ჩემი უმაღლესი ბრძანების წინააღმდეგ წავიდეს.

ვუბრძანე, რომ მოაღწევს თუ არა ჩემი მოწყალე, სამართლიანი და ურყევი საპატიო ბრძანება, სადაც ჩაინერა ყველა საკითხი და დაეგზავნა საჭირო ხალხს და საზღვრისპირა ბეგებს, გაგზავნილი ფირმანის საფუძველზე, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე სასწრაფოდ გამოგზავნიან ჩემი ბედნიერების კარზე, რათა ქართველი ქრისტიანები სალოცავად წმინდა იერუსალიმში ჩამოვიდნენ, ქრისტეს საფლავთან საჭირო ადგილებზე მივიდნენ, მოინახულონ და უკან დაბრუნდნენ. ეცნობოს ყველას, რომ ამასთან დაკავშირებით არანაირი წინააღმდეგობა არ გასწიოს.

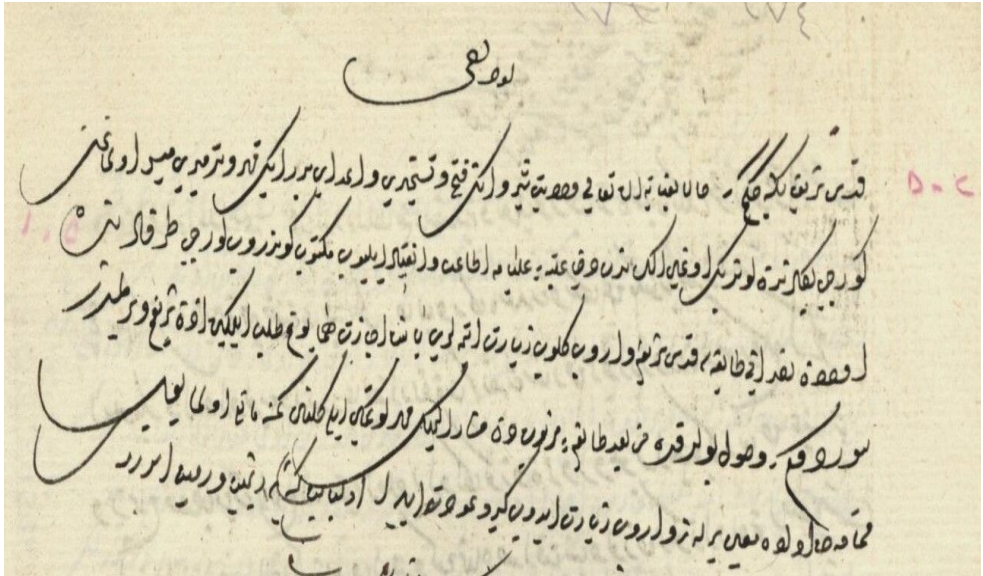
¹ დავთრის წინა ჩანაწერი დათარიღებულია. სამივე ჩანაწერი 986 წლის 25 ზილკადეთი (1579 წლის 23 იანვარი) არის დათარიღებული.

ესეც ჰანდან ალას

ბრძანები არზრუმის ბეგლარბეგს მასზედ, რომ:

საქართველოს მმართველებიდან, ქრისტიანთა ამირათაგან დაწინაურებული, ლევნთის (ლევანის) ძე ალექსანდრემ, კეთილად აღსრულდეს საქმეები მისი, ამჟამად ჩემი ბედნიერების კარზე წერილი გამოაგზავნა, ჩემი სულთნისადმი მორჩილება, ერთგულება და გულითადი სიყვარული გამოხატა. ვბრძანებ, რომ, როდესაც მოაღწევს [ბრძანება], საქართველოს საზღვრებთან მყოფ ბეგებს დაუყოვნებლივ წერილები და ხალხი გაუგზავნე და მკაცრად გააფრთხილე, რომ თუ მათთან ხსენებულის მხრიდან წერილი და კაცი მივა, არავითარ შემთხვევაში არ შეაჩერონ და არ შეაყოვნონ, სასწრაფოდ ჩემი ბედნიერების დედაქალაქში გამოაგზავნონ. ამიერიდან, ქართველთა მსახურებაში მყოფი ქრისტიანების წმინდა იერუსალიმში, ქრისტეს საფლავზე მოსალოცად მიმოსვლასთან დაკავშირებით ბრძანება გამოვეცი. ხსენებულის ბეჭდიანი თამასუქით ყოველი მხრიდან მომსვლელ ქრისტიანს მოსალოცად მიმოსვლაში წინააღმდეგობას ნუ გაუწევთ და უსამართლოდ ნუ მოექცევიან.

ესეც

ბრძანება წმინდა იერუსალიმის გამგებელს, მასზედ, რომ: ამჟამად, მაღალი ალაჰის წყალობით, შირვანის დამპყრობელი და დამმორჩილებელი, მტრის ადვილად დამმარცხებელი და გამანადგურებელი ჩემი სულთნისადმი, ქართველ დიდებულთაგან ლევენდის (ლევანის) ძე ალექსანდრეს მორჩილება გამოუცხადებია და საკუთარი თავი მიუბარებია. [მან] წერილი გამოაგზავნა, ქართველთა მხარეში მყოფი ქრისტიანებისათვის წმინდა იერუსალიმში მომოსვლისა და მონახულების თაობაზე უზენაესი ნებართვა მოითხოვა, რაზეც ჩემი საპატიო თანხმობა გაიცა. ვბრძანებ, რომ, როდესაც [ბრძანება] მოაღწევს ამიერიდან ხსენებული ხალხიდან ზემოხსენებულის [ალექსანდრეს] ბექდიანი თამასუქით თუ ვინმე მოვა, ნურავინ შეენიანაღმდეგება, ქრისტეს საფლავთან საჭირო ადგილებზე მივიდეს, მოინახულოს და უკან დაბრუნდეს. აღნიშნულთან დაკავშირებით ნურავის აწყენინებთ და შეაშინებთ.

გამოყენებული ლიტერატურა

- BOA - Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Bab-ı Asafi, Mühimme defterleri I - A. {DVNSMHHM.d, d-30, g-63; d-32, g-192; d-32, g-195; d-32, g-497; d-32, g-498; d-32, g-502; d-102, g-460
 ბატონიშვილი ვახუშტი (1973). აღწერა სამეფოსაა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით, ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტომი IV, თბილისი.
 თურქეთ-სპარსეთის ომი (1987). თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები, 1577-1581, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მამისთვალისვილმა, თბილისი.

- იბრაჰიმ ფეჩევი (1964). იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჯიქიამ, თბილისი.
- ისქანდერ მუნში (1969). ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ, თბილისი.
- მამისთვალისძეილი ე. (2009). საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია (XV-XVI სს.) ტ. I, თბილისი, 2009.
- მახარაძე მ. (2004). XV საუკუნეების ანტიოსმალური კოალიციები, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 2004.
- მახარაძე მ., შაშიკაძე ზ. (2021). ლალა მუსტაფა ფაშას ვაყუფ-ნამეები საქართველოს შესახებ, თბილისი.
- მუნეჯიმ-ბაში (1968). ნოდარ შენგელია, ოსმალთა ისტორიკოსის მუნეჯიმ-ბაშის ცნობები ლალა მუსტაფა ფაშას ამიერკავკასიაში ლაშქრობის შესახებ, ქართული ნყაროთმცოდნეობა, ტ. II, თბილისი.
- მუსტაფა სელანიჩი (1960). გოგი ფუთურიძე, მუსტაფა სელანიჩი საქართველოს შესახებ, თსუ-ს შრომები ტ. 91, თბილისი.
- სვანიძე მ. (1971). საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობების ისტორიიდან XVI-XVII სს., თბილისი.
- სვანიძე მ., შარუმაშვილი რ. (2008). ოსმალეთ-ირანის ომის დაწყება და ოსმალების მიერ ამიერკავკასიის ქვეყნების დაპყრობა 1578-1579, საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო XVI საუკუნეში, თბილისი.
- ტივაძე გ. (1947). სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკური ვითარება XVI საუკუნეში, მნათობი №10, თბილისი.
- ფალავა ი. (2018). 1578: თბილისში სეფიანური საფასის მოჭრა და საქართველოში ლალა მუსატაფა ფაშას შემოჭრა, აღმოსავლეთი და საქართველო XI, თბილისი.
- შარაშიძე ქ. (1961). სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), ტექსტების პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საძიებლები ქრისტიანე შარაშიძისა, თბილისი.
- ჯაფარიძე გ. (2016). საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები, თბილისი 2016.
- ჯაფარიძე გ. (2018). ქართველთა სავანეები და სამონასტრო თემი წმინდა მინაზე XI-XVIII საუკუნეებში, თბილისი.
- Danişmend, İsmail Hami (1972) - *İzahlı Osmanlı Tarihi Ktonolojisi*, cilt, 3, Istanbul.
- Gelibolulu Mustafa Ali (2014). Nusret-Name, hazırlayan H. Mustafa Eravci, Ankara.
- Hammer (1998). - Baron Joseph Von Hammer Rurgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 7, kitap 4, İstanbul.
- İbrahim Peçevi (1992). Peçevi Tarihi, hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal, c. II, Ankara.
- Kırzioğlu M.Fahrettin (1998). *Osmanlar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara.
- Kütükoğlu Bekir (2003). Lala Mustafa Paşa, TDV *İslam Ansiklopedisi*. c. 27, Ankara.
- Rucman S. (1992). *Haçlı Seferleri Tarihi*, çeviren F.İşiltan. c. III, Ankara.
- Гусейн Фарах Адиль Кызы (2005). Осmano-Сефевидская Война 1578-1590 гг. по материалам трудов османского летописца Ибрахима Рахмизаде, Баку.

Georgian territories were one of the main arenas of the ongoing wars between the Ottoman Empire and Iran in the XVI-XVII centuries. If before that the battles took place on the lands of Samtskhe-Saatabago, the next war started in 1578 also covered the kingdoms of Kartli and Kakheti. This time, Lala Mustafa Pasha was appointed as the commander of the Ottoman army. Before the campaign, he sent separate letters to the kings and princes of Georgia and demanded their subordination, otherwise he threatened to plunder and destroy the country and take the people as captives. King Giorgi II of Imereti (1565-1583), who had peaceful relations with the Ottoman state, agreed to help the Ottomans in order to subdue the Georgian commanders, especially the king of Kakheti and Atabag of Samtskhe. Apart from Imereti, Mustafa Lala Pasha ordered to participate in the "Eastern campaign" and sent relevant letters to the princes of Samegrelo and Guria.

It was decided in Istanbul that the campaign in Iran would be conducted through Georgia and all the strong outposts that Safavid Iran would use against the Ottomans would be destroyed. Moreover, Lala Mustafa Pasha was instructed to use the so-called stronghold of Iran against the Safavids of the Georgian principalities.

On August 5, 1578, the Ottoman army camped in Artaan, from where the conquest of Samtskhe-Saatabago fortresses began. The family of Samtskhe Atabag and his supporters fiercely resisted the incident, but to no avail.

On August 9, 1578, a decisive battle took place between the Ottomans and the Iranians in the Childir Valley, where the Shah's army was severely defeated. Atabag Manuchar of Samtskhe was forced to submit to the Ottomans, although he continued to resist.

The Ottoman authorities intended to fully incorporate Samtskhe-Saatabago, turn it into a settlement and divide it into Sanjaks. He needed an official here, not an assistant, which he managed to do later.

After the subjugation of Samtskhe-Saatabago, the Ottomans opened the way to Tbilisi. Daud-Khan, converted to Islam, reigned in the throne city of Kartli, who usurped the throne after the capture of the Safavids of Simon I in Iran.

On August 24, 1578, the Ottomans entered Tbilisi. After the conquest of Tbilisi, Mustafa Pasha's army marched towards Shirvan. On the way, he had to pass through the kingdom of Kakheti. Aleksandre, the king of Kakheti, known for his diplomatic talent, met the Ottoman commander, still in Sartichala, with his subordinates and declared his obedience. Aleksandre met with Ottoman Pasha in Sartichala and held talks. He gave gifts and undertook to pay certain tributes.

In the work, according to the reports and sources of various historians, the issues of negotiation between the king of Kakheti and the Ottoman commander-in-chief are analyzed and restored as much as possible.

As a result of the truce, Kakheti was saved from the aggression of the Ottomans. During the march from Kakheti to Shirvan, the Kakheli officials themselves had to guide the Ottomans in the land of Kakheti, one of the reasons for which was to protect the illegal activities of the Ottoman army.

Under the truce, the Ottomans promised Aleksandre that they would help him regain lost territories. Of course, it was just a kind gesture on their part, in fact, they were driven by their own plans.

According to the Ottoman manuscripts preserved in the archives of Turkey, it is clear that one of the important issues of the negotiations between the King of Kakheti and Lala

Mustafa Pasha was to obtain the right to travel and safe movement of the Georgian pilgrims under Aleksandre to Jerusalem. Three manuscripts dated 17 Zilkaadeti 986 Hijra (15 January 1579) and their Georgian translations are brought here, which refer to the permission issued by the Sultan regarding the mentioned issue.

The Kingdom of United Georgia and then the individual kingdoms paid great attention not only to the Georgian churches and monasteries located on the Holy Land, but also to the Georgian clergy working there. We briefly touched on the mentioned issue as well.